

V. E. Zakrevskiy

HUMANIZATION OF PROFESSIONAL'S WORK

«Global», but nevertheless, having the respective parameters problem of modern socio-economic reality of Ukraine is the contradiction between evolutionarily formed, generally inhumane production relations that hamper the development of the productive forces. Contour-node schematic definition of social, economic, socio-psychological aspects of the aforesaid problems and is the aim of the present work. Research methods are conceptual comparative systems analysis, structural-functional analysis, as well as socio-prognostic method. Democratization of educational activities for decades unsuccessfully knocking on the door of the majestic palace of education, but it is there an unwelcome guest. Most of the problems of contemporary social reality is a «living» argument in favor of the democratization of education. Depreciation of fixed assets, lag behind developed countries in the world nearly half a century on the scientific and technical level, non-competitive on the global market for domestic production, poverty, low level of social guarantees. However, nothing could induce alternating with at the helm of the state elite to start a radical reform of secondary and higher vocational education. Besides, nothing else is reborn-effective ways of interaction between educational activities and economic complexes are turned out by developed countries. Transfer open. One of the main factors the transformation of traditional behavioral programs growing people associated with professionalization is job satisfaction. It is this factor largely shapes their evaluative attitude towards work, including its moral and material motivation, positive self-esteem stability degree of coincidence of the general expectations of quality of life and the real life process. Our studies are consistent with the data acmeology convincingly demonstrate the relationship development of creativity among professionals and their creativity to the process of personal development. Humanization of professional activity - multivariate socio-economic phenomenon, one of the leading contradictions which is the discrepancy between the level of professionalism and the size of remuneration. Urgent measures are needed to bring the material and real social and psychological conditions of operations and service delivery areas in conformity with the standards of developed countries. Socio-technical model reception design (pilot, model, approximately) becomes sufficiently serious social and even economic scientific theory and technology of mid-level social experiment.

Keywords: humanizing social and professional space, humanization, update behavioral programs, creative development.

Подано до редакції 23.12.2013

УДК: 37.015.3+159.922

О. Ю. Косьянова

ПРО СПЕЦИФІКУ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПРИ ПОЛІГРАФНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу категоріального апарату при поліграфному дослідженні особистості. Уточнено змістові характеристики фізіологічних показників (ШГР, артеріальний тиск, дихання, фотоплетизмограма, тремор та інші) та їх параметри, що фіксуються під час поліграфного дослідження. Доведено, що при поліграфному дослідженні психічні та фізіологічні особливості особистості досліджуються як невід'ємний процес одного і того ж явища, за якого в комплексі отримується інформація на відповідні стимули. Використовуваний у нашому дослідженні категоріальний апарат відображає характеристику різних як психологічних, так і фізіологічних особливостей особистості, які проявляються як на свідомому, так і несвідомому рівні та в комплексі дозволяють отримувати інформацію, яка може характеризувати ознаки брехні.

Ключові слова: поліграф, поліграфний метод в психологічних дослідженнях, категоріальний апарат при поліграфному дослідженні, система загальних і спеціально-психологічних категорій і термінів (фізіологічних і психологічних) при поліграфному дослідженні особистості.

Проблема з'ясування категоріального апарату при поліграфному дослідженні є достатньо актуальною, оскільки потребує необхідність виробки твердої наукової платформи в питаннях застосування поліграфа. Останнім часом в середовищі фахівців, які стикаються з проблемою становлення наукової достовірності одержуваних результатів у процесі поліграфного дослідження, неоднозначно описуються зміст одних і тих

же понять. Також вводяться принципово нові для психології визначення, які потребують поглибленого аналізу та обґрунтування. Найбільше це помітно за опису різних теорій та методик, що використовуються ([2], [18], [23], [24] та ін). Всі ці та інші позиції, що торкаються даної теми, ускладнюють наукове підґрунтя сприйняття отриманих результатів та їх інтерпретацій за допомогою поліграфного метода.

Враховуючи таку ситуацію, в своїй роботі ми поставили мету уточнити специфіку категоріального апарату при поліграфному дослідженні особистості. Для досягнення указаної мети були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати систему загальних і спеціально-психологічних категорій і термінів при поліграфному дослідженні особистості;
- уточнити змістові характеристики фізіологічних показників та їх параметрів, що фіксуються під час поліграфного дослідження;
- дати узагальнену характеристику фізіологічних і психологічних категорій, які можуть бути використані при поліграфному дослідженні.

Відомо, що визначення «поліграф» (від греч. «poly» – багато і «gpho» – пишу) уперше в термінологію інструментальної діагностики встановлення істини ввів Джон Ларсен (1921 р.). Зазвичай у літературі використовуються два терміни: «детектор брехні» (lie-detector) і «поліграф» (polygraph). У науковій літературі переважає остання назва. Це пов'язано з тим, що поліграф не читає думки і не виявляє брехню, а реєструє фізіологічну активність і зміни її параметрів. Він виявляє не брехню, а тільки збудження, яке, в свою чергу, за наявності інших фізіологічних змін показників і тільки в їх сукупності може свідчити про брехню. За фізіологічними реакціями не можна точно встановити природу процесу (позитивна або негативна емоція, брехня, переляк, біль, які-небудь асоціації і т. д.), але це з великою часткою ймовірності може зробити досвідчений психолог – поліграфолог. Важливим чинником під час використання зазначеної методики є те, що на фахівця, який її застосовує, покладається додаткова відповідальність в проведенні предтестової бесіди, метою якої є оцінка психічного стану обстежуваного. За результатами цієї бесіди спеціаліст може відкоригувати тестовий опитувальник таким чином, щоб він був орієнтований на конкретну особистість. Саме від останньої процедури залежить подальша інтерпретація отриманих результатів поліграфного дослідження.

На сьогодні загально вживаним можна вважати термін «поліграф» – спеціальний прилад, що вживається для фіксації психофізіологічних параметрів (реакцій) організму людини (за допомогою датчиків), що виникають в результаті пред'явлення обстежуваному різного виду стимулів. Таким чином, під поняттям «поліграф» ми розуміємо технічний пристрій, що використовується для реєстрації декількох, що одночасно протікають в організмі людини, фізіологічних процесів, які слід розглядати на рівні мимовільних вегетативних реакцій. Особливістю вегетативних або автономних реакцій є те, що вони практично не контролюються свідомістю, тобто виникають поза волею людини. Їх біологічне значення визначається необхідністю забезпечення гомеостазу (від греч. «homeo» – постійний, «stasis» – стан). Відомо, що гомеостаз відображає регуляторну функцію організму, пов'язану з

його пристосуванням до зовнішніх та внутрішніх умов (наприклад, температурні коливання), з якими постійно стикається людина. Доведено, що ця життєво важлива функція може ефективно виконуватися тільки в умовах повного автоматизму в роботі органів, тобто за строго детермінованими програмами і без участі свідомості, що забезпечує практично миттєву реалізацію цієї функції. Саме такі обставини є визначальними в поліграфному тестуванні, оскільки людина фактично неспроможна управляти діяльністю вегетативних органів. Також тісний зв'язок їх реакцій з емоційними переживаннями людини дозволяють використати реєстрацію вегетативних реакцій за допомогою технічних засобів у якості об'єктивного і досить ефективного методу діагностики факту приховування тієї або іншої інформації [2], [7] та ін.

Дослідження з використанням поліграфа (ДВП) – бесіда, що проводиться за спеціальними методиками з опитуваною особою та подальшою оцінкою і фіксацією її психофізіологічних параметрів (реакцій) на вербальні і невербальні подразники (стимули). В різних дослідженнях опитування особистості з використанням поліграфа може визначатись як «перевірка на детекторі брехні», «перевірка на поліграфі», «тестування на поліграфі», «діагностика на поліграфі» [7]. Відповідно і опитувана особа може іменуватись порізному: обстежуваний, досліджуваний, діагностуємий.

Слід також уточнити специфіку таких понять як «бесіда» та «опитування», про які ми говорили раніше. Умовно, фахівець, що використовує поліграф, на першому етапі проводить з випробуваним бесіду, яка переважно орієнтована на адаптацію особистості для проведення основного дослідження за допомогою поліграфа. Тому в даному випадку бесіда визначається як певний методичний інструмент, що дозволяє побудувати індивідуальну траєкторію подальшого поліграфного дослідження.

Вирішуючи перше завдання нашого дослідження, важливо проаналізувати систему психічних процесів (пізнавальні: відчуття, сприйняття, пам'ять, представлення, мислення, увага, мова, уява; емоційні: емоції, почуття; вольові: механізми вольових дій, вольові якості), психічних станів (активність, пасивність, бадьорість, втома, апатія, ейфорія) і психічних властивостей (потреби, мотиви, цілі, темперамент, характер, здібності), які складають основу психіки людини, та їх роль під час поліграфного дослідження. Таким чином, перед нами постає необхідність інтегрування всіх спостережуваних в процесі поліграфного дослідження психічних процесів у рамки єдиної концепції, в межах якої однаково добре уживаються всі теоретичні підходи одночасно.

Відомо, що основу ухвалення рішень і поведінки людини складає мотивація (лат. «move» – рухати). Остання являє собою динамічний психофізіологічний процес, що управляє поведінкою людини, визначає її спрямованість, організованість, активність і стійкість;

здатність людини діяльно задовольняти свої потреби; спонукання до дії [3], [14] та ін. Ситуація тестування створює умови, за яких випробовуваному необхідно залучити всю свою систему психічних властивостей та систему цінностей і цілей, щоб забезпечити позитивний характер висновків про себе. У зв'язку з цим, мотивація є одною з основних психічних властивостей особистості у розгляді питання про виникнення реакцій в ситуації детекції брехні.

Для кожної людини характерна своя відносно стійка ієрархія мотивів та цілей, які мають свою соціальну і індивідуальну історію формування і визначають її ставлення до світу і самої себе. Частина мотивів людина не усвідомлює. Певні мотиви приховані від досліджуваного настільки сильно, що тільки спеціальні процедури можуть вивести їх в пласт свідомості. Феномени різної усвідомленості мотивів роблять зрозумілим, що мотивація людини може бути прихована не лише від оточення, але і від самої людини. В одному з наших досліджень цей феномен видно досить чітко – у інтровертованих досліджуваних спостерігалася схильність до самообману в області особистісних характеристик. Людина з негативними соціальними намірами зазвичай приховує свої мотиви і зв'язані з ними цілі і намагається уберегти себе від соціального втручання, надаючи недостовірну інформацію при взаємодії з іншими. Безперечно, приховану мотивацію досліджувати дуже нелегко, особливо внаслідок того, що вона є неочевидною для дослідника та пов'язана з подоланням опору досліджуваних осіб [2]. Тому, на наш погляд, перед проведенням поліграфного дослідження та отриманням гарантованих результатів, які відповідають дійсності, слід проводити психологічні бесіди, опитування, за результатами яких можна буде скласти індивідуальні поліграфні тести. Такий підхід не виключає передтестової бесіди, бо має більш психодіагностичний напрямок. При цьому слід зазначити, що від цілей дослідження залежить, яким мотивом буде керуватися досліджуваний. Наприклад, за умов використання скринінгу основоположним може бути мотив подати себе в більш вигідному світлі, під час кримінальних розслідувань – мотив самозбереження, під час психологічних досліджень – мотив дізнатися правду про себе.

У різних дослідженнях під час поліграфного обстеження фахівці спираються на врахування особливостей пам'яті особистості. Відомо, що згідно теорії П. В. Симонова існує нерозривний взаємозв'язок між мотивом і пам'яттю людини: «Мотивом є активований слід у пам'яті людини про об'єкт та дії, що здатні задовольнити наявну потребу» [22]. Структурно-функціональні зміни, які виражаються в здатності мозку фіксувати і зберігати інформацію, запам'ятовувати реакції організму на цю інформацію, а також використовувати цю інформацію для побудови поточної поведінки – це і є так звана нейрологічна або нервова пам'ять, а сам процес називається процесом

утворення енграм. Енграма (англ. «engram») – слід пам'яті, фізіологічна основа пам'яті, сукупність змін у нервовій тканині, що забезпечують збереження результатів впливу дійсності на людину [3]. Цей термін зустрічається у величезній кількості вітчизняних та зарубіжних наукових робіт [1], [4], [5], [15] та ін. О.Р. Лурія також постійно використовував його у своїх працях [11], [12] та ін. Вікова практика в області поліграфології не може заперечувати того, що під час тестування на поліграфі образи подій або явищ, що зберігаються в пам'яті людини, актуалізуються поліграфологом і далі виявляються за реєстрованими фізіологічними реакціями, що виникають у відповідь на спеціально підібрані і згруповані стимули (питання, що ставляться) [22], [23].

Також необхідно відзначити, що в центрі уваги дослідників завжди перебував стан регуляції емоційного стану обстежуваного під час поліграфного дослідження. А. Н. Леонтьєв вважає: «Емоція слідує за мотивом до раціональної оцінки суб'єктом адекватності діяльності. Особливість емоцій полягає в тому, що вони безпосередньо відбивають відношення між мотивами і реалізацією, що відповідає цим мотивам діяльності» [9]. В той же час вони є важливим індикатором психофізіологічного стану людини під час поліграфного дослідження і в залежності від стимула, який виступає певним подразником, можуть охарактеризувати ознаки брехні.

Так, емоції прийнято розглядати як психічні процеси (складні психічні явища), що протікають у формі переживань і що відбивають значущість і оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини. До найбільш значимих емоцій прийнято відносити наступні типи емоційних переживань: афекти, емоції, почуття, настрої, емоційний стрес. Емоції відрізняються від афектів тривалістю. Якщо афекти переважно носять короткочасний характер (наприклад, спалах гніву), то емоції – це триваліші стани. Прийнято виділяти наступні емоції: радість, здивування, страждання, гнів, відроза, презирство, страх та інші [14]. Однією з основних емоцій, з якою стикається поліграфолог під час проведення дослідження, це тривога – негативно забарвлена емоція, що виражає відчуття невизначеності, очікування негативних подій, важковизначні передчуття. На відміну від причин страху, причини тривоги зазвичай не усвідомлюються, але вона запобігає участі людини в потенційно шкідливий поведінці або спонукає її до дій щодо підвищення ймовірності успішного результату подій [15]. Так, тривога розглядається як природна форма адаптації суб'єкта до умов поліграфного дослідження, згідно з концепцією Ф.Б. Березіна [2]. Тривожні відчуття визначаються внутрішньою напруженістю досліджуваного, його страхом перед майбутнім дослідженням. Безперечно, що саме в цей момент спостерігається взаємозв'язок емоційного рівня з мотивами досліджуваної особистості.

Стимул – зовнішня цілеспрямована дія на організм, що викликала його реакцію у відповідь.

Стимули підрозділяються на:

фізичні(світло, звук, температура і т. д.)

хімічні(речовини, ліки, їжа і т. д.)

психічні або семантичні стимули (питання, фотографія, малюнок, предмет і т. д.).

Значущість стимулу визначається тоді, коли цей стимул стійко (за неодноразового пред'явлення) викликає достовірно більше виражені вегетативні реакції у порівнянні з іншими аналогічними стимулами. Стимули підрозділяються на значимі (перевірочні) або основні (у американській термінології – релевантні) і допоміжні стимули. Допоміжні стимули у свою чергу поділяються на контрольні і нейтральні (релевантні). По суті, оцінка поліграми зводиться до визначення того, які з пред'явлених суб'єктові перевірки категорій стимулів представляли для нього найбільшу значимість. При полігранному дослідженні у відповідь на пред'явлений стимул з'являється психофізіологічна реакція, у процесі прояву якої реалізується складний механізм, що складається з декількох етапів. «Слідом за сприйняттям стимулу сенсорними органами і надходженням від них інформації в мозок здійснюється її первинний аналіз, який умовно може бути названий «оцінкою» стимулу, що реалізується шляхом зіставлення характеристик сприйнятого стимулу з тією інформацією, яка знаходиться в пам'яті обстежуваної особистості. Виявлення в результаті оцінки в стимулі ознак значущості (погрози, корисності, новизни тощо) запускає функцію уваги або забезпечує посилення цієї функції по відношенню до стимулу, що проявляється в зміні «налаштування» каналів сприйняття в напрямку підвищення їх чутливості, а також супроводжується зміною психофізіологічного стану, зовнішні ознаки якого реєструються як реакції» [6].

Так, не менш важливим є врахування під час поліграфного дослідження особливостей уваги. Остання, як і емоції, інтегрується з іншими психічними процесами і станами. Під увагою найчастіше розуміють зосередженість діяльності суб'єкта в даний момент часу на якомусь реальному або ідеальному об'єкті (предметі, події, образі, міркуванні тощо) [3]. Серед психологічних процесів увага займає особливе положення. Воно включено в роботу всіх інших психічних процесів і станів людини, виступає як момент, і відділити увагу від них, виділити і вивчати її в «чистому» вигляді не представляється можливим. Увага не існує як самостійний, повністю окремий пізнавальний процес [15]. Дуже важливо, що увага не має власного продукту або свого особливого змісту; це в першу чергу динамічна характеристика протікання пізнавальної діяльності [1]. Таким чином, у поліграфному дослідженні увага є лише одним з необхідних психічних процесів, без якого воно просто не було б можливим. Вона лише супроводжує сприйняття інформації, що використовується під час тестування [24].

Отже, сприйняття – це психічний процес, що полягає у відображенні предмета або явища в цілому за його безпосереднього впливу на рецепторні поверхні органів почуттів. Сприйняття – це щось значно більше, ніж передача нервовою системою нейронних імпульсів в певні ділянки мозку. Сприйняття також припускає усвідомлення суб'єктом самого факту стимулювання і певні уявлення про нього, а щоб це сталося, спочатку необхідно відчувати «введення» сенсорної інформації, тобто випробувати процес осмислення стимуляції сенсорних рецепторів. Виходячи з вищесказаного, можна припустити з великою часткою вірогідності, що у поліграфному дослідженні не увага визначає значимість стимулу, а навпаки, значимість стимулу зумовлює увагу.

Таким чином, можна відмітити, що психічні процеси, стани та властивості особистості при поліграфному дослідженні розглядаються в комплексі. При цьому, виходячи з алгоритму дослідження в аспекті наступності, цей процес можна представити як систему психіки досліджуваного наступним чином: мотив – (стимул) – сприймання – увага – пам'ять – емоція – раціональне усвідомлення – (феномен психологічного захисту) – відповідь.

Вирішуючи друге завдання нашого дослідження, необхідно уточнити змістові характеристики фізіологічних показників та їх параметрів, що фіксуються під час поліграфного дослідження. При цьому кожен з каналів реєстрації має свої характеристики, свої особливості, зумовлені індивідуальністю обстежуваного.

Слід зазначити, що фізіологічний показник, що фіксується поліграфом, відображає різні зміни діяльності вегетативної системи та центральної нервової системи у вигляді електричних сигналів.

Як правило, під час поліграфного обстеження фіксують такі фізіологічні показники: дихання (грудне і черевне), шкірно-гальванічна реакція (ШГР) або, як ще називають, електричний опір шкіри, і показники серцево-судинної системи: артеріальний тиск та фотоплетизмограма (ФПГ). Так, в США найважливішою в аналізі результатів є аналіз даних артеріального тиску, в Росії і Україні – це аналіз даних ШГР. У той же час, для розуміння їх змісту бажано уточнити основні їх ознаки та змістові визначення.

Так, наприклад, дихання (respiration) – це сукупність фізіологічних процесів, за яких автоматично, мимоволі, завдяки діяльності дихального центру, що знаходиться в головному мозку, здійснюється надходження в організм кисню і виділення в зовнішнє середовище вуглекислого газу (зовнішнє дихання), а також використання кисню клітинами для окислення органічних речовин із звільненням енергії, що витрачається в процесі життєдіяльності (клітинне або тканинне дихання). Для каналу дихання інформативними ознаками можуть бути зміни таких параметрів, як-от: амплітуди дихання, тривалості вдиху-видиху, їх співвідношення, кута нахилу висхідної або низхідної кривих поліграми, кута нахилу базової лінії, площі під

кривою, затримання вдишу-видишу, їх співвідношення, різних блокувань, що огинає криву дихання. Причому деякі зміни будуть ситуаційними реакціями, наприклад, послаблення після циклу глибокого дихання, ковтання, приготування до відповіді, дихання під час відповіді або спроба протидії на видиху [7].

Що ж стосується артеріального тиску (лат. *tensio arterialis*), то це – найважливіший показник, що відбиває функціональний стан серцево-судинної системи. Його величина залежить від сили скорочень серця, припливу крові в артерії, еластичності і опірності судин та інших чинників. У діагностиці на поліграфі інформаційну цінність представляють зміни його показників у процесі тестування.

Відносно фотоплетизмограми (ФПГ) (*photoplethysmogram - PPG*) можна сказати, що це метод реєстрації оптичної щільності тканини. Під час оцінки емоційної напруги ФПГ може бути виявлено цілий комплекс станів гемодинаміки (кровообігу) людини, основними з яких є кровотік і еластичність (розтяжність) кровоносних судин. Чим еластичніші судини, тим більше амплітуди ФПГ і тим більш пологі переходить її кривою. Зокрема, коли тиск крові підвищується або виникає звуження судин, амплітуда ФПГ зростає, при зниженні тиску амплітуда падає.

Відомо, що шкірно-гальванічна реакція (ШГР) (*galvanic skin response - GSR*) або психогальванічний рефлекс – це біоелектрична активність, що фіксується на поверхні шкіри та обумовлена діяльністю потових залоз. Вона виступає компонентом орієнтовного рефлексу, емоційних реакцій організму, пов'язаних з роботою симпатичної нервової системи. Останнім часом багато психофізіологів виступають проти самого терміну «ШГР», замінюючи його точнішою назвою – електрична активність шкіри (ЕАК), що об'єднує цілий ряд показників, що реагують по-різному, в залежності від характеру подразника і внутрішнього стану випробовуваного. Доведено, що в нормі електрошкірний опір людини в стані релаксації зростає, а в стані активації – зменшується. Тобто опір шкіри зростає, коли людина перебуває у стані спокою, і зменшується за умови появи такого стимулу, який приведе до розбіжності при відповіді (тобто при запереченні того, що дійсно міститься в енграмах пам'яті). Оскільки ШГР залежить від активності потових залоз, то все, що знижує їх активність, наприклад, грубість або зовнішні ушкодження шкіри, різні шкірні захворювання, впливає на реєстрацію ШГР. Характер реакції ШГР також залежить від пори доби (оптимальний час проведення психофізіологічного дослідження – перша половина дня), стану втомленості обстежуваного, його віку, наявності в нього якого-небудь захворювання, вживання лікарських препаратів і т. д.

Відносно основного призначення датчика тремору (лат. *tremor* – тремтіння), який в класичному визначенні відображає мимовільний рух окремих частин тіла, є фіксація протидії обстежуваного проведенню поліграфічної перевірки. Це тремтіння викликане пері-

одичним скороченням окремих груп м'язів. Тремор посилюється у разі стомлення і сильних емоцій, при афектах (наприклад, тремтіння від страху, хвилювання і т. п.).

Таким чином, розглядаючи узагальнено процес поліграфічного дослідження, усі зміни реєстрованих показників можна підрозділити на чотири основні фази:

1. Фон – як вихідний стан, що покладається в основу дослідження.
2. Реакція – як дія на пред'явлені стимули.
3. Післядія – як повернення до первинного стану.
4. Артефакт – опосередковані свідомі чи несвідомі відповідні дії.

При цьому необхідно відмітити, що оцінці піддаються тільки реакції, а усі інші зміни аналізуються з метою виявлення різних артефактів і визначення загального психоемоційного стану обстежуваного.

Таким чином, торкаючись останнього завдання нашого дослідження, необхідно дати узагальнену характеристику фізіологічних і психологічних категорій, які можуть бути використані при поліграфічному дослідженні. Їх взаємодія при використанні психофізіологічних методів дослідження особистості були сформульовані ще видатним вченим Лурія О.Р. на початку двадцятого століття. Він стверджував, що «єдина можливість вивчити механіку внутрішніх (прихованих) процесів зводиться до того, щоб з'єднати ці приховані процеси з якою-небудь одночасно протікаючою низкою доступних для безпосереднього спостереження процесів..., в яких внутрішні закономірності та співвідношення знаходили своє відображення» [11]. Будь-які зміни зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта, оброблювані мозком, знаходять своє відображення в регулюючих функціях вегетативної та периферичної нервових систем. У зв'язку з цим ми можемо спостерігати, в тому чи іншому вигляді, одноразові (узгоджені або неузгоджені) зміни фізіологічних показників. Для поліграфічного дослідження інформативним є сам факт наступаючих змін, а також їх глибина. Всі вони перебувають під контролем та управлінням центральної нервової системи, глобальна функція якої полягає у забезпеченні життєдіяльності організму. Так, у роботі вегетативної нервової системи в організмі людини відбуваються певні зміни, помітні в разі виникнення емоцій: зміни частоти і глибини дихання, частоти ковтання, інтенсивності потовиділення. Ці зміни, які супроводжують виникнення емоцій, відбуваються мимоволі, їх дуже важко придушити і з цієї причини вони можуть характеризувати певні ознаки брехні.

Спираючись на різні дослідження в галузі психофізіології [4], [5], [21], можна стверджувати, що під час сприйняття значимого стимулу в міжпівкульних функціональних відносинах відбуваються зміни, невластиві звичайному функціонуванню, обумовлені перерозподілом психічних функцій між лівою і правою

півкулями головного мозку і активацією задніх областей, зокрема потиличної зони лівої півкулі. Це можна пояснити тим, що в корковій обробці неусвідомлюваної значимої інформації беруть участь обидві півкулі. Коркова регуляція емоційних реакцій і мотивацій, що викликаються неусвідомлюваними стимулами, здійснюється переважно правою півкулею. У цьому контексті дуже цікавою є гіпотеза про функцію правої півкулі як джерела несвідомої мотивації. Тобто, права півкуля на відміну від лівої «бачить світ» в неприємному, загрозовому світі, але ліва домінує в організації цілісного емоційного переживання на свідомому рівні. При цьому права півкуля вносить свій характерний внесок в емоційну реакцію.

Ці та інші дослідження дають нам підставу стверджувати, що за усвідомлене сприйняття стимулу для досліджуваного відповідає особливий нервовий механізм, який здійснює інтеграцію і координацію нейронної активності різних ділянок кори великих півкуль і підкіркових структур. При цьому «значимість стимулу», з психофізіологічної точки зору, відображає результат інтегративних процесів несвідомого сприйняття, в якому фіксуються всі параметри стимулу. При цьому відбувається синтез усіх складових в єдиний асоціативний комплекс. І тільки після цього сформований образ може перейти на рівень усвідомлення (ця можливість визначається за допомогою фільтра несвідомої захисту), тобто суб'єктивно значуща інформація може бути, але це зовсім не означає, що вона повинна бути осмислена. Так очевидно відбувається переклад неусвідомлюваної інформації (якщо вона є в пам'яті) в сферу свідомості. Процес вилучення з пам'яті інформації супроводжується активністю нейронних структур мозку, тому відображення цього процесу ми спостерігаємо (застосовуючи поліграф) в більш вираженій фізіологічній активності. Крім того, активація енграми підсилює функції уваги та сприй-

няття, що супроводжується додатковою фізіологічною активністю. Це можна пояснити тим, що всі психічні процеси починаються з мимовільного етапу. У цьому асоціативному комплексі «значущості стимулу» інтегровані всі психічні складові: пам'ять, увага, сприйняття, емоції, установки та інші.

В цілому, підводячи підсумки дослідження, можна зробити такі попередні висновки.

1. Проаналізовано систему загальних і спеціально-психологічних категорій і термінів при поліграфному дослідженні особистості, що дозволяє представити систему психіки досліджуваного наступним чином: мотив – (стимул) – сприймання – увага – пам'ять – емоція – раціональне усвідомлення – (феномен психологічного захисту) – відповідь.

2. Виділено інтерпретації визначень «бесіда», «опитування» при поліграфному дослідженні. Перша переважно орієнтована на адаптацію особистості для проведення основного дослідження за допомогою поліграфа.

3. Уточнені змістові характеристики фізіологічних показників (ШГР, артеріального тиску, дихання, фотоплетизмограма, тремор та інші) та їх параметрів, що фіксуються під час поліграфного дослідження.

4. Доведено, що під час поліграфного дослідження психічні та фізіологічні особливості особистості досліджуються як невід'ємний процес одного і того ж явища, за якого в комплексі отримується інформація на відповідні стимули.

5. Категоріальний апарат, що використовується, відображає характеристику різних, як психологічних, так і фізіологічних особливостей особистості, які проявляються як на свідомому, так і несвідомому рівні та в комплексі дозволяють отримувати інформацію, яка може характеризувати ознаки брехні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Ю.І. Психофізіологія / Підручник для вузів, 2 видання, доповнене і перероблене під редакцією Ю. І. Александрова / Пітер, 2003. – 496 с.

2. Алексєєв Л.Г. Психофізіологія детекції брехні. Методологія / Л.Г. Алексєєв. – М.: ТОВ "Галлея-принт", 2011. – 108 с.

3. Великий психологічний словник / За ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зінченко. – СПб.: Прайм-Еврознак; М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. - 666 с.; 27 см. - (Психологічна енциклопедія). – 666 с.

4. Гречко Т.М. Психофізіологія: Навч. посібник / Т.М. Гречко. – М.: Гардаріки, 1999. – 358 с.

5. Данилова Н.М. Психофізіологія: Підручник для вузів / Н.М. Данилова. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 373 с.

6. Жбанкова О.В., Бессонова Т.Д., Конішев В.А. Використання методів викликаних потенціалів головного мозку для виявлення приховуваної інформації // Актуальний стан і перспективи розвитку методу ін-

струментальної «детекції брехні» в інтересах державної і громадської безпеки: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2-4 грудня 2008 року в м. Москві) / О.В. Жбанкова, Т.Д. Бессонова, В.А. Конішев. – Міністерство внутрішніх справ Російської Федерації: Казань, 2009. – С. 31-32.

7. Князєв В., Варламов Г. Поліграф і його практичне застосування: Навчань. посібник / В. Князєв, Г. Варламов. – М.: "Принт-центр", 2012. – 859 с.

8. Коровін В.В. Як навчитися читати чужі думки, або уся правда про брехню / В. В. Коровін. – М.: Олімп: Астрель: АСТ, 2006. – 187 с.

9. Леонтьєв А.Н. Потреби, мотиви і емоції / А.Н. Леонтьєв. – М.: Видання Моск. ун-ту, 1971. – 40 с.

10. Ломброзо Чезаре. Злочинна людина / Пер. з італійського. – М.: ексмо; Спб.: Мидгард, 2005. – 880 с.

11. Лурія О.Р. Лекції із загальної психології / О.Р. Лурія. – Спб.: Пітер, 2007. – 320 с.

12. Лурія О.Р. Основи нейропсихології. Навчальний посібник / О.Р. Лурія. – Серія: Класична навчальна книга «Видавництво»: Академія, 2006 р. – 384 с.

13. Лурія О.Р. Психологічна спадщина. Вибрані праці з загальної психології / О.Р. Лурія. – М.: «Сенс», 2003. – 252 с.

14. Маклаков А. Г. Загальна психологія: Підручник для ВНЗ / А. Г. Маклаков. – Спб.: Пітер, 2008. – 583 с.

15. Немов Р.С. Психологія. Загальні основи психології / Р.С. Немов, 4-е вид., 2003. – 688 с.

16. Обухов О.Н., Обухова І.П. Теоретичні і методичні основи застосування поліграфічних пристроїв: Навчальний посібник / О.Н. Обухов, І.П. Обухова. – Домодедово: ВИПК МВС Росії, 2010. – 230 с.

17. Оглоблін С.И., Мовчанов А.Ю. Інструментальна "Детекція брехні": академічний курс / С.И. Оглоблін, А.Ю. Мовчанов. – Ярославль: Ньюанс, 2004. – 464 с.

18. Пеленіцин А.Б., Сошніков А.П., Жбанкова Ю.В. Так що ж все-таки визначає поліграф? / А.Б. Пеленіцин, А.П. Сошніков, Ю.В. Жбанкова. – "Вісник криміналістики", випуск 2 (38), 2011. – С. 7-19

19. Половнікова Ж.Ю. Становлення поліграфа на Україні // Теорія і практика застосування поліграфа в правоохоронній діяльності (5-а міжнародна науково-

практична конференція) / Під ред. А.Г. Сапрунова, С.Л. Миколаєва. – Сочі: ГУВС Краснодар. краї РФ, 2002. – С. 193-201.

20. Поповічев С.В. Легко збрехати важко. Інструментальна детекція брехні: від ідеології до технології / С.В. Поповічев. – Москва: ЗАТ "Група ЕПОС", 2011. – 400 с.

21. Психофізіологія / під ред. Ю.И. Александрова. – Спб.: Пітер, 2004. – 464 с.

22. Холодний Ю.І. Опитування з використанням поліграфа і його природничо-наукові основи «Вісник криміналістики» / Ю.І. Холодний. – М., 2005, Вип 1 (13), С. 39-48, Вип. 2 (14) С. 42 – 57.

23. Холодний Ю.І. «Про єдиний науково-методичний підхід» до застосування поліграфа "Юридична психологія" / Холодний Ю.І., 2013. – С. 11-13.

24. Центров Е. Е. Про помилковість концепції «феноменології уваги» і особливостях механізму дослідження на поліграфі. Вестник криміналістики / Е. Е. Центров. – Вип. 3 (43). – М., Спарк. – С. 9-19.

REFERENCES

1. Aleksandrov Y.I. Psychophysiology / Y.I. Aleksandrov. – Textbook for Universities, the 2nd edition, revised and enlarged / edited by Y.I. Aleksandrov / St. Petersburg, 2003. – 496 p.

2. Alekseev L. Psychophysiology of lie detection. Methodology / L. Alekseev. – Moscow: LLC "Comet - Print", 2011. – 108 p.

3. Strong psychological Dictionary / B.G. Meshcheriakova, V.P. Zinchenko. – St. Petersburg.: Prime-EVROZNAK; Moscow: Olma-Press, 2004. – 666 p.

4. Grechko T. N. Psychophysiology: Teach. Guide / T. N. Grechko. – Moscow: Hardariky, 1999. – 358 p.

5. N. Danilova. Psychophysiology: A Textbook for high schools / N. Danilova. – Moscow: Aspect Press, 2000. – 373 p.

6. Zhbankova O.V., Bessonova T.D., Konishev V.A. Use of evoked potentials of the brain to detect hidden information // Current state and prospects of development of the method of instrumental "lie detection" in the interests of national security, public safety Proceedings of the International Scientific Conference (December 2-4, 2008 in Moscow) / O.V. Zhbankova, T.D. Bessonova, V.A. Konishev. – Ministry Interior of the Russian Federation Kazan, 2009. – P. 31-32.

7. Knyazev A.V., Varlamov G. Polygraph and its practical applications: Studies manual / Vladimir Knyazev, George Varlamov. – М.: "Print Center", 2012. – 859 p.

8. V. Korovin / How to learn to read people's thoughts, or the whole truth about the lie / Valery Korovin. – Moscow: Olympus: Astrel: AST, 2006. – 187 p.

9. Leontiev A.N. Needs, motives and emotions / A.N. Leontiev. – Moscow: Publishing of Moscow. University Press, 1971. – 40 p.

10. Cesare Lombroso. Criminal man / Translated from the Italian. – Moscow: Eksmo; St. Petersburg.: Mydhard, 2005. – 880 p.

11. Luriya A.R. General Psychology / A.R. Luriya. – St. Petersburg.: Peter, 2007. – 320 p.

12. Luria A.R. Fundamentals of Neuropsychology / A.R. Luriya / Tutorial. – Series: Classic educational book "Publishing": The Academy, 2006. – 384 p.

13. Luria A.R. The psychological legacy. Selected Works of General Psychology / A.R. Luriya. – М.: "Sense" 2003. – 252 p.

14. Maklakov A.G. General Psychology: A Textbook for High Schools / A.G. Maklakov. – St. Petersburg.: Peter, 2008. – 583 p.

15. Nemov. R.S. The general principles of psychology / R. S. Nemov. – 4th ed, 2003. – 688 p.

16. Obukhov A.N., Obukhova I.P. Theoretical and methodological basis of a polygraph devices: Manual / A. N. Obukhov, I. P. Obukhova. – Domodedovo: VYPK MVD Point, 2010. – 230 p.

17. Ohloblin S.I., Movchanov A.U. Instrumental "lie detection": academic course / S.I. Ohloblin, A.U. Movchanov. – Yaroslavl: Niuan, 2004. – 464 p.

18. Pelenitsyn A.B., Soshnikov A.P. Zhbankova Y. So what is it that defines a polygraph? / A. B. Pelenitsyn, A. P. Soshnikov, Y. Zhbankova // Journal of Criminology/Issue 2 (38), 2011. – P. 7-19.

19. Polovnikova Z. U. Becoming a polygraph in Ukraine / / Theory and practice of polygraph in law enforcement (5- th International Scientific and Practical Conference) / Ed. A.G. Saprunova, S.L. Nikolaev. – Sochi: Krasnodar police. province of, 2002. – P. 193-201 .

20. Popovichev S. It is easy to lie hard. Instrumental lie detection: the ideology of technology / S. Popovichev. – Moscow: JSC "Group EPOS", 2011. – 400 p.

21. Psychophysiology / ed. by Y.I.Alexandrov. – Spb.: Peter, 2004. – 464 p.

22. Kholodniy Y. Survey using the polygraph and its natural scientific basis / Kholodniy Y. – "Journal of Criminology". – M., 2005, Issue 1 (13). – P. 39-48, Vol. 2 (14). – p. 42-57.

23. Holodniy Y. "About the only scientific and methodical approach" to the use of the polygraph "legal psychology" / Kholodniy Y., 2013. – p. 11-13.

24. Tsentrov E.E. On the fallacy of the concept of "phenomenology of attention" mechanism and characteristics of research on polygraph. The fallacy of the concept of "phenomenology of attention" and features of the mechanism research in criminology polihrafeVestnik / Tsentrov E.E. – M., Spark, Vol. 3 (43), P. 9 – 19.

О. Ю. Косьянова

ПРО СПЕЦИФИКУ КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА ПРИ ПОЛИГРАФИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена теоретическому анализу категориального аппарата при полиграфном исследовании личности. Уточнены содержательные характеристики физиологических показателей и их параметры, которые фиксируются при полиграфическом исследовании. Доказано, что при полиграфическом исследовании психические и физиологические особенности личности исследуются как неотъемлемый процесс одного и того же явления, при котором в комплексе получается реакция на соответствующие стимулы. Используемый в нашем исследовании категориальный аппарат отражает характеристику различных как психологических, так и физиологических особенностей личности, которые проявляются как на сознательном, так и бессознательном уровне и в комплексе позволяют получать информацию, которая может характеризовать признаки лжи.

Ключевые слова: полиграф, полиграфный метод в психологических исследованиях, категориальный аппарат при полиграфном исследовании, система общих и специально-психологических категорий и терминов (физиологических и психологических) при полиграфном исследовании личности.

O.Yu. Kosianova

TO THE ISSUE OF CATEGORIAL APPARATUS SPECIFICITY DURING THE POLYGRAPH EXAMINATION

The article is devoted to the theoretical analysis of the polygraph technique categorial apparatus in psychological researches. Polygraph examination is a interview (conversation), which is carried out with help of special technique with a subject and the further assesment and recording of psychophysiological parameters (reaction) to the verbal and nonverbal stimulus. Analysis of general and special psychological categories and terms of polygraph study of a personality allowed to represent the psychological system of the subject in a following way: motive - (incentive) - perception - attention - memory - emotion - rational awareness - (the phenomenon of psychological defense) - response. The substantial characteristics of physiological indicators (blood pressure, respiration, photoplethysmogram, tremors, etc.) and their parameters, which are fixed with help of the polygraph examination are clarified. Besides, it was proved that during the polygraph examination mental and physiological features of a personality are investigated as an integral process of the same phenomenon in the complex of which the reaction to corresponding incentives is obtained. The categorial apparatus, which was used in our study, reflects both the characteristics of various psychological and physiological characteristics of the individual, which appear on both conscious and unconscious levels, and in a complex they allow to gather information that can detect the signs of lying.

Keywords: polygraph, the polygraph technique in psychological research, the categorial apparatus in polygraph study, a system of general and special categories and psychological terms (physiological and psychological) for polygraph study of a personality.

Подано до редакції 09.12.2013